

בדין שמוש בתרופות בשבת

(המשך מהחוברת הקודמת)

הרב א.ד. איערבך

והנה מה שכתבנו לצרף להיתר דעת הגרש"ק בס' החיים, דס"ל דבכל גזנא מותר כשהתחיל לעסוק ברפואתו כמה ימים לפני השבת, וא"כ גם בנר"ד אם רגיל לקחת כל יום פניצלין וכיו"ב למנוע זיהום מותר לקחת גם בשבת. הן אומנם זהו היתר זה הביאתו כמה מהאחרונים וכן הורגלו רבים להיתר בזה אך לענ"ד יש לדון בזה. דמקור ההיתר הוא בס' החיים בסימן שכ"ח סעיף ל"ז וז"ל: הנה מרגלא בפומא דאנשי לומר דאם כבר התחיל לעסוק ברפואת קודם השבת מותר לו לעשותה אפילו בשבת ואם לא התחיל בחול אין לו להתחיל בשבת, והנה לא נודע מניין יצא להם זה, ונראה דלמדו זה מדין רסיה דמבואר לעיל דאסור להחזיר רסיה ומבואר בחוס' שם ובמג"א כאן דליתן לכתחילה אסור בלא"ה מכח שמא יבוא לידי שחיקת סממנים אך להחזיר לא שייך שחיקת סממנים לכך אסור שנא ימרו וא"כ מוכח כדאיא דכבר היה על המכה לא שייך חשש של שחיקת סממנים רק שנא ימרו ולפי"ז ברפואה שהוא דרך אבילה ושחיה לא שייך חשש שנא ימרו רק דאסור מכח חשש שחיקת סממנים ולפי"ז היבא דלא הוי בתחילה לא שייך חשש שחיקת סממנים א"כ ה"ג בזה להתחיל לאכול ולשתות רפואה חדשה בשבת בזה יש לחוש כיון דלא הוכנה לו מבעוד יום שנא יבוא לשחוק בשבת אבל אם כבר התחיל בה מבעו"י אז מסתמא כבר הכין לו ממש דרך רפואתו כדבעי וליכא למיחש שיבוא לידי שחיקת סממנים וכמו שמוחר לאכול ולשתות כל דבר ולא חיישינן שיבוא לידי שחיקת סממנים ולכך ה"נ ברפואה כל שהתחיל בה כבר מבעו"י אין לחוש לידי שחיקת סממנים, ואף דיש לדחות דאין דומה ממש לרסיה מ"מ דמיון יש לה ומילתא דמסתברא הוא בלא"ה דהיבא דכבר התחיל מבעו"י. אין לחוש כ"כ עכ"ל.

ולענ"ד כל דבריו בזה תמזהים והנה מה שכתב להטעים בסברא את ראייתו מרסיה, דכיון דהתחיל מבעו"י מסתמא כבר הכין לו הכל כדבעי ומשו"ה ליכא למחשש משום שחיקת סממנים, תמזה מאוד מצד הסברא וגם נסתר מהרבה מקומות, דהרי גזירה זו שנא יבוא לשחוק"ס לא היתה ע"ז בלבד שלוקח הרפואה ועל רפואה זו בלבד שהוא לוקח אלא הגזירה היתה כללית, גם לו וגם בשביל אחרים דאם יתירו לו לרפואת מיחושו ומטוץ שאדם בהול על רפואתו יבוא ודא או אחרים בשבת זו או שבת אחרת לשחוק סממנים ומה מועיל בזה שרפואה זו שלוקח היום כבר הוכנה מבעו"י, והלא במקור גזירה זו שנאמרה בגמ' שבת נ"ג איירינן לענין העמדת בהמה או אדם במים להצטנן כשאוחז דם עי"ש והרי התם לא שייך כלל ברפואתו זו שחיקת סממנים וגם המים מוכנים ועומדים מבעו"י ובכ"ז גזרינן, דאם יתירוהו רפואה זו חיישינן שנא יבוא לשחיקת סממנים בפעם אחרת, והדבר פשוט ומבואר בבמה מקומות כמו בסימן שכ"ח סעיף כ"ז דאסור לתת חתיכת בגד ישן ע"ג מכה משום שבגד ישן מרפא המכה, וכן בסעיף מ"ב אין מחזמלין דהיינו שדוחס על הגוף בכח כדי שיגע ויזיע, ואסור לדחוק

כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי ע"כ הרי התם ברפואה זו אין בכלל סממנים והכל מוכן ועומד מבעו"י, ואעפ"כ גזרו שנא יבוא בפעם אחרת לשחוק סממנים ועיין בסי' שכ"א במשנ"ב ס"ק ע' ובשעה"צ או"ק צ', והא דשבת ק"ח: שורה אדם קילורין מע"ש ושחוק ע"ג עיניו בשבת ופירש"י, דלדידה כיון דאצרכה לשרותה מע"ש הוי היכירא, התם שאני דהוי לגבי אתרים נראה כרוחץ ביין ורק עברו מהני היתר משא"כ בגד"ד דהוי רפואה ממש לא מהנה זה. וכמו"כ מה שהזכיר בתוך דבריו "וכמו שמתור לאכול ולשתות כל דבר ולא חיישינן שיבוא לידי שחיקת סממנים ולכך ה"נ ברפואה" וכו' אין דבריו מובנים לי כלל דמה ענין מאכל ומשקה שדרך בריאים לאוכלם ולשתותם ומעולם לא היו בכלל הגזירה של שחוק"ס לגד"ד שהוא רפואה ממש.

ועיקר הוכחתו מהא דרטיה, פשוט דיש לחלק טובא ביניהו דגבי רטיה הא דכו' התו"ס דליבא למחיש לשחיקת סממנים כיון דהוי מאתמול עילויה הכותה כאן דאותה רטיה עצמה כבר היתה עליו מע"ש רק עכשיו נפלה ולכן לענין גזירה זו אינה נחשבת כפעולה חדשה אפי' כשנפלה על הקרקע, אבל בודאי שאין כוונתם משום שכבר עסק ברפואת מכתו מע"ש, דפשוט הדבר דע"כ לא כתבו דליבא למיחש לשחוק"ס רק כשמחזיר אותה רטיה עצמה אבל לתת רטיה חדשה בודאי דמלבד איסור ממרח יש בו גם משום גזירת שחוק"ס. ואע"פ שעוד מע"ש כבר התחיל ברפואתו והניח אז רטיה ע"ג מכתו, משא"כ בגד"ד הרי גם כשהתחיל לקחת התרופות כמה ימים לפני שבת הרי התרופה שלוקח בשבת זו היא פעולה חדשה כמו רטיה חדשה ואסור, שו"ר בט' ציץ אליעזר ח"ח שהק' ג"כ על דברי הגרש"ק מטעם אחר והוא דגבי רטיה איבא היכירא בזה גם כלפי הרואים שוראים בהדיה שרק מחזיר את הרטיה שכבר הונחה עליו מע"ש ועל-כן בהיות דאיבא היכירא לכו"ע, שפיר כ' התוס' דאין בכה"ג החשש של שחיקת סממנים משא"כ באכילת או שתית רפואה הרי אין כל היכירא כלפי הרואים שהתחיל בכך עוד קודם השבת עיי"ש ומחוך דבריו נראה שלמד בבחנת התוס' שכתבו דליבא למיחש לשחוק"ס כיון דהוי מאתמול עילויה דכותנתו היא מטעם היכירא לכו"ע ולכן מותר, ולא ידעתי למה נזקק לפרש כן, דמלבד שא"א לומר דחזרת רטיה מע"ג הקרקע הוא היכירא לכו"ע דהרי יתכן ויבוא אחד שלא ראה שנפלה ויחשוב שהוא מניח הרטיה רק כעת. וגם אם נאמר דההיתר הוא מטעם היכירא הרי לפי"ז ידא מותר לא רק להחזיר את הרטיה אלא גם להחליף ברטיה חדשה דאז בודאי יהי' היכר והכל יראו שמסיר הרטיה הישנה ומשים החדשה ויחא מותר מטעם שחוק"ס, והלא ברור הדבר שאינו כן, ובלא"ה גם לא מצינו שגזירת שחוק"ס ניתרת ע"י היכר והא דשורה אדם קילורין וכו' הוא כמו שכתבו לעיל ופשוט, וגם אין דמיון בין היכר זה לזה דגבי קילורין והיכר הוא מדעיל משום שע"י ההיכר יזכור שאסור לשחוק סממנים כיון דהצריכיהו לשרותו מע"ש משא"כ היכר של רטיה כל ההיכר אינו אלא לידיע שכבר עסק ברפואתו מאתמול והיכן מצינו הכר כזה שיתיר, ועיי"ש עוד שהביא שבט'. אורחות חיים בסימן שכ"ח אות כ"ז כתב ג"כ להשיג על ס'

החיים "דמה שמדמה לה לדין רטי" ולהחזיר שרי הוא תמוה והתם היתה מונחת בשבת עצמו משא"כ כאן" והרב המחבר מסתפק אם בכוונת המהרש"ם להשיג כדרך שהשיג הוא וכ' שם, שהמהרש"ם מציין לדברי הר"ן שהביא הרמ"א בסימן רנ"ג ס"ב ומזה משמע שאין כוונתו להאמור. ולדעתי ברור הדבר שכוונת המהרש"ם לה"ק כפי שכתבנו לעיל וזהו מה שמציין לדברי הר"ן כמד שכ' הר"ן לענין חזרת תבשיל בשבת דאם לקחו מהכירה משחשיכה אפילו הניחו ע"ג קרקע מותר היינו שבא להסתייע מר' הר"ן שאע"פ שהרטיה נפלה על הקרקע אין החזרה נקראת פעולה חדשה וה"ה לענין רטיה.

והנה בס' אורחות חיים בהגהת מהרש"ם שם כ' להביא ראיה נגד ס' החיים דז"ל גם יש להביא ראיה מהא דשבת ק"מ ע"א ולעיל סימן שכ"א סעיף י"ח דבדליכא סכנה גם בכה"ג אסור ע"ש ותבין וכו' עכ"ל וכוונתו הא דאמרינן שם לענין לשתות מי חילתית מי שחש ביוקרא דליכא "אפילו למאן דאסר ה"מ היכא ולא אישתא כלל אבל הכא כיון דאשתא חמשה בשבת ומעלי שבתא אי לא שתי בשבת מסתכן" וכן הוא בטוש"ע הרי חזינן דגם כשהתחיל לשתותו מיום חמישי וששי לא היו מנירין לשתות אלא משום דאם לא ישתה שם בשבת יסתכן אבל בלא סכנה לא ואם כדברי הגרש"ק הרי גם בלי סכנה יהא מותר כיון דהתחיל כבר בזה כמה ימים לפני השבת.

ולענ"ד אין ממ' זו ראיה, לסתור חידושו של הגרש"ק, דאין הנדון בגמ' שם כלל לענין לשתות מי החילתית אלא כל הנדון שם הוא לענין אם מותר להשרות את החילתית בשבת, והכי איתא ה"מ רב איתא בר יוסף חש ביוקרא דליכא ופירש"י (שלו כבוד עליו) איתא לקמיה דמר עוקבא א"ל זיל שתי תלתא חיקלי וזילתא בתלתא יומא אדל אישתא בזמנא בשבת ומעלי שבתא לצפרא אדל שאל במדרשא אמרו ליה וכו' שותה אדם קב או קביים ואינו חושש, אמר להו לשתות לא קמיבעיא לי, ופירש"י (דבלאו רפואה משקה הוא ותנן כל המשקין שותה) לשרות מאי אמר להו וכו' הכי קאמר רב שורה בצנן ומניח בחמה. כמאן דשרי אפילו למאן דאסר ה"מ הינו ולא אישתו כלל אבל הכא כיון דאשתא וכו' מסתכן ע"כ. הרי כל השאלה היתה אם מותר לשרות את החילתית בשבת משום עובדא דחזל כדאמרינן התם לעיל בגמ', וע"ז ענו לו כיון שכבר שותה ביום חמישי וששי מותר לו לשרות כרי שלא יסתכן דבלא סכנה ודאי ראסור לשרותו משום עובדא דחזל משא"כ לענין שתית החילתית כשכבר היה שרדי מע"ש ודאי דמותר אף להתחיל לשתותו בשבת משום דהוא משקה בריאים, וכן הוא לשון השו"ע שכ"א סעיף י"ח אין שורין את החילתית וכו' היה שרדי מאתמול מותר לשתותו (עי"ש במשנ"ב) בשבת (והטעם הוא משום דהוי משקה של בריאים) ואם שותה ממנו יום חמישי וששי וצריך לשתותו גם בשבת מותר (הכוונה לשרות) וכו' מפני שהוא סכנה אם לא ישתה ממנו ע"כ.

והנה הרמב"ם בפרק כ"א מהל' שבת הלכה כ"ב כ' "שתה חילתית מקודם השבת והרי הוא שותה והולך מותר לשותתו בשבת אפילו במקומות שלא נהגו הבריאים לשתות החילתית" וראיתי בס' ציץ אליעזר שם, שדקדק בלשון הרמב"ם שלא הזכיר כאן הטעם דאם לא ישתה בשבת יחלה או יסתכן כדאיתא בגמ' ואילו בפרק כ"ב ה"ז כתב הרמב"ם "ואם שתהו ביום חמישי ושדשי הרי זה שורה בשבת בצונן ומניחו בחמה עד שיחם ושותה כדי שלא יחלה אם פסק לשתות" ומשמע מזה דלגבי איסור שריה משום עובדא דחול זקוקים לטעם שלא יחלה משא"כ בפכ"א דאיירי לענין לשתותו במקומות שלא נהגו הבריאים לשתותו בזה לא הזכיר הרמב"ם הטעם שלא יחלה, משום דגם שלא יבוא לידי מחלה ג"כ מותר כיון שכבר שתה ממנו לפני השבת והוא סיוע לדברי הגרש"ק עי"ש. ולי נראה דעדיין אין מדברי הרמב"ם כדי לסייע, דבאמת לשון הרמב"ם בפכ"א הכ"ב כפי שהעתקנו כנ"ל הוא רק לפי הגהת המ"מ שהוסיף המלים מותר לשתות בשבת (אפילו) במקומות ש(לא) נהגו הבריאים וכו', ומה שהזיקו להגיה בן הוא דבל"ז למה ליה להרמב"ם לומר שתה חילתית מקודם השבת דאם המדובר הוא במקומות שנהגו הבריאים לשתותו גם כשלא התחיל לפני השבת כיון דהוא משקה של בריאים ולכן הגיה בן דמירי אף במקומות שלא נהגו הבריאים לשתותו, אמנם לפי גירסא זו ברמב"ם אין הלכה זו שייכת לכאן דהרי הרמב"ם התחיל בהלכה זו בזה"ל אוכל אדם אוכלין ומשקין שדרך הבריאים לאכלן ולשתותן וכו' כגון הכסברא והרישות וכו' ובהלכה כ"ג כתב וכן שמנים שדרך הבריאים לסוך בהן וכו' וא"כ מה השייכות של הלכה זו של חילתית לכאן. ואמנם באליהו רבה כתב על הא דכ' המחבר דאם הי' שרוי מאתמול מותר (לשותתו) בשבת דמהרמב"ם משמע דאם הוא במקום שאין מנהג בריאים כלל לשתותו דאסור דעי"ש במשנ"ב ס"ק ע"ב דהא"ר גרס ברמב"ם לא כהמ"מ אלא דהרמב"ם מיירי במקומות שנהגו הבריאים לשתותו ושפיר משמע דאם לא נהגו הבריאים לשתותו דאסור גזירה משום שחיקה, ואמנם גם לדידיה ק"ק דאם גרס בן א"כ לאיזה צורך כ' הרמב"ם שתה חילתית מקודם השבת דבלא"ה ג"כ מותר כיון דדרך הבריאים לשתותן, אבל עכ"פ לפי דברי הא"ר הרי דבריו ברור מללו דע"כ לא התיר הרמב"ם לשתות חילתית בשבת אלא רק במקומות שנהגו הבריאים אבל בלא"ה אסור היינו אף כשהתחיל לשתותו לפני השבת וזה דלא כהגרש"ק הנ"ל וגם לפי גירסת המ"מ הרי אין מהמ"מ שום סיוע להגרש"ק דהרי המ"מ בעצמו כתב שם דז"ל והטעם שכיון שהתחיל אם יפסוק ולא ישתה בשבת יחלה ומבואר זה בפרק כ"ב והדין מבואר בפרק תולין עכ"ל הרי גם לפי המ"מ נראה ברור דאע"פ שהתחיל לשתות את החילתית מלפני השבת הוצק להוסיף הטעם משום שלא יחלה אם יפסיק ואם כדברי הגרש"ק הרי מותר גם בלא"ה כיון שהתחיל לפני שבת. ולפרש כן בדברי הרמב"ם מעצמנו ולומר כגירסת המ"מ אך הטעם לא כדדידיה אלא כיון שהתחיל מלפני השבת לכן מותר ג"כ לא ניתן להאמר דא"כ למה נקט הרמב"ם דין מחודש זה שלא נזכר בגמ' וכתבו דווקא על חילתית הרי שתיית החילתית בין אם הרמב"ם מזכיר הטעם

שלא יחלה כפי שהזכירו להלן ובין אם לא מזכירו הרי אמת הדבר שהפסקת השתייה מביאה לידי חולי וא"כ ל"ל להרמב"ם לומר דין מחודש זה בחילתית שאפשר להטעותנו ולומר שהטעם הוא כדי שלא יחלה ויותר נכון היה אילו הרמב"ם היה כותב דין זה בסוף סעיף כ"א דאם התחיל לאכול או לשחוח מכל אלו עוד מלפני השבת מותר גם בשבת וע"כ הרמב"ם לא התכוון כלל לדין מחודש זה אלא כותחו או כהא"ר או כהמ"מ ואיך שנפרש דבריו הרי ראייה להיפך מדברי הגרש"ק, ומעתה נהי דמה שכ' המהרש"ם באורחות חיים מדברי הגמרא יש פירכא להגרש"ק אינו פירכא וכמו שכ' לעיל אבל מדברי הרמב"ם באמת יש ראייה דלא כדברי הגרש"ק.

ובסכום הדברים נלענ"ד דאע"פ דאם לדין יש להשיב על ראיית הגרש"ק וגם מד' הרמב"ם לא נראה בן אך מכיון שכמה מגדולי האחרונים כתבו בן להיתר וגם הגרש"ק כ' דמרגלא בפומי דאינשי הרי דמיקל יש לו על מה לסמוך ובודאי שראוי להיות סניף להיתר.

ואתה יודע שתקון המידות היא רפואה הנפש וכוחותיה, וכמו שהרופא אשר ירפא הגופה צריך שידע תחלה הגוף אשר ירפאהו כולו וחלקיו מה הם, ר"ל גוף האדם, וצריך שידע איזה דברים יחלוהו וישמור מהם, ואיזה דברים יבריאוהו ויכוין אליהם, כן רופא הגפש הרוצה לתקן מדות האדם, צריך שידע הנפש וכחותיה בכללה וחלקיה ומה יחלה אותה ומה יבריאה.

(שמונה פרקים להרמב"ם, פרק ראשון)